

A testület jelenti a mércét

„A próbajátékokon sem dől el semmi azáltal,
hogy egy jelölt mennyire virtuóz.
Hiába futkosnak hibetetlenül jó hegedűsök a világban,
mégsem lehet velük jó zenekart csinálni.”

Beszélgetés Rolla János Kossuth-díjas hegedűművésszel, a Liszt Ferenc Kamarazenekar koncertmesterével és művészeti vezetőjével

I Ön rendkívül nagy tapasztalattal rendelkezik a zenekari muzsikálás és a zenekari kultúra terén, hiszen alapító tagja, koncertmestere és egyben művészeti vezetője a 47 évvel ezelőtt létrehozott, világhírű Liszt Ferenc Kamarazenekarnak. Miként látja azokat a tendenciákat, amelyek mostanában főként a szimfonikus zenekarok átalakítására irányulnak?

– Jóllehet a mi zenekarunk nem szimfonikus zenekar, de össze lehet hasonlítani egy vonósnégyessel, és ugyanúgy összehasonlítható egy nagyobb, szimfonikus együttesrel is. Hogy mitől maradt együtt a Liszt Ferenc Kamarazenekar? Egy zenekar vagy olyan vezető köré csoportosul, aki képes összetartani azt, vagy maga a zenekar egy olyan testület, amely képes magát fenntartani, illetve megválogatja azokat az embereket, akiket végül tagjaivá fogad. Én ezt tartom a dolog fontosabbik részének, hiszen nálunk a zenekart végül is az tartotta össze, hogy szerettünk együtt lenni és szerettük azt, amit csinálunk. Ez minden zenekarnál meghatározó szempont kellene, hogy legyen. A legjobb természetesen az, ha mindkét szempont találkozik. Elsődlegesen azt tartom a legfontosabb mércének egy zenekarnál, hogy testület, vagy nem testület, mivel én a zenekart alulról építkezve tudom elképzelni. Természetesen ez nagyon hosszú folyamat és olyan alapcsapatot feltételez, amelyik képes megválogatni a tagjait, és nemcsak szakmai szempontok alapján. Emlékszem, volt egy eset, hogy a Bécsi Filharmonikusokhoz felvettek egy magyar bőgőst, aki kétszer elfelejtett próbára menni. Azonnal elküldték, de nem a karmester, vagy a vezetőség, hanem maga a zenekar. Nálunk, mint kisebb együttesnél, nincsenek úgynevezett „szabad” emberek, mert mindenki minden hangversenyen játszik. Előfordulhat azonban, hogy valaki nem tud próbára jönni. Ezt

ugyan a zenekar akceptálhatja, de csak megfelelő indokok alapján.

I Milyen gyakran fordul elő Önöknél hiányzás?

– Érdekes, mert szinte nem is emlékszem olyan esetre, hogy valaki hiányzott volna koncertről, vagy olyan eseményről, ami a zenekar életét befolyásolta volna. Mindenki érezte a saját felelősségét, és nem azért, mert kötelező volt, hanem egész egyszerűen azért, mert magáénak érezte a zenekart. Annak idején, amikor a Rádiózenekarba kerültem, a morál ott is ilyen volt. Jóllehet volt egy nagyon karizmatikus adminisztratív igazgatója a zenekarnak, Vermes István, aki nagyon a szíven viselte a zenekar ügyét és rendkívül egyéni módszerekkel vezette az együttest, de a zenekar önmagában is nagyon komoly testület volt. Mindenki személyes kapcsolatban állt Vermes Pistával, és nem csak Lehel Györggyel, akit egyébként szintén a zenekar választott meg vezető karmesternek. Ez a kapcsolat ugyanis kölcsönösen, oda-vissza működik. Ha valóban létezik egy testület – mint például a Bécsi Filharmonikusok – akkor az maga választja meg a vezetőjét. Tehát ott éppen fordított a helyzet. Nálunk ez még nem működhet igazán, elsősorban azért, mert nincsenek testületek. A zenekarok többnyire úgy érzik, hogy kizárólag a szakszervezet az, amely az ő jogaikat képviseli, de ez nincs közvetlen hatással a művészi színvonalra. Amikor egy karmester odaáll egy zenekar elé, akkor jöhet létre igazán jó kapcsolat, ha a zenekar akceptálja azt, aki ott áll, de a karmester is akceptálja, hogy ő ezt a zenekart dirigálhatja.

I Ennek viszont mindkét részről az a feltétele, hogy mind a zenekar tagjai, mind a karmester tisztában legyenek a maguk művészi értékével és teljesen szuverén módon „rendeljék alá magukat” a közös muzsikálásnak.

– Azért mondom, hogy muszáj egy bizonyos szint felett beszélni ezekről a dolgokról. Az, hogy egy testület ilyen módon kialakuljon, ez magyar viszonylatban egy kicsit utópisztikus dolog, mert nem igazán működik a csapatszellem ebben az országban. Ideig-óráig működik persze, hogy bizonyos érdekek rákényszerítenek embereket, hogy egyfelé húzzanak, de ez nem elég. Tradícióra lenne szükség, amit ápolni kellene és tovább kellene vinni. Büszkék vagyunk a Budapesti Filharmoniai Társaságra, mint a legrégebb magyar hivatásos zenekari testületre, amely 157 évvel ezelőtt alakult, de valamit elfelejtet-

tünk ápolni, mert ez a testület ilyen értelemben nem tudta megőrizni a rangját.

I *Erről azonban nem az együttes tehet, hiszen az államosítással az egyesületeket megszüntették, ezáltal a Filharmoniai Társaság is negyven évre elvesztette azt az önrendelkezési jogát, amit a példaként említett Bécsi Filharmonikus Zenekar a mai napig töretlenül megőrizhetett. Természetes, hogy ennek a visszaszerzése nem egyszerű, főleg akkor nem, ha az együttes nem rendelkezik elegendő pénzforrással az önállósághoz.*

– A Liszt Ferenc Kamarazenekar 1963-ban alakult, és 13 évig a zenekari tagok nem rendelkeztek státusszal. A hetvenes évek elején kaptunk egy ösztöndíjat, ami már valamiféle elismerése volt annak a színvonalnak, amit a zenekar képviselt. De az első, mintegy tíz évben, amíg ide eljutottunk, mindössze 100 forintot kaptunk fejéknént és koncertenként, ruhapénz címen, miközben naponta próbáltunk. Szerettük azonban csinálni és később sem az anyagi érdekek tartottak össze bennünket. Az, hogy a későbbiekben ez anyagiakban is kamatozott, az a befektetett munka megtérülése volt. Végül 1976-ban megkaptuk a státuszt.

I *Hogyan tudták megteremteni, illetve megőrizni a zenekar függetlenségét?*

– Az Országos Filharmonióval voltunk szerződésben. Ez úgy történt, hogy év elején megállapodtunk egy bizonyos koncertszámban és a programokban, amelyeknek egy részét természetesen vidéken kellett teljesíteni. Harminc koncerttel indultunk. Az akkori alapbér az Állami Hangversenyzenekar tutti zenekari muzsikusi fizetésének egy hányada volt, ami nekünk tökéletesen megfelelt, hiszen máshonnan is voltak bevételeink, például hanglemezfelvételekből, többhónapos külföldi turnékból. Úgy is neveztek bennünket annak idején, hogy „gebines” zenekar. Az Országos Filharmonióval közösen tudatosan szerkesztettük a programokat, a zenekar repertoárépítésének és az akkori Hanglemezgyár igényeinek megfelelően. Az Országos Filharmonia lényegében úgy foglalkoztatta az együttest, mint egy belföldi impresszárió. Egy zenekarnak olyan színvonalat kell képviselnie, amelynek alapján megfogalmazhatja a követeléseit akár művészi, akár anyagi szempontból. Ez a koncerteken

dől el, a közönség számára kell, hogy nélkülözhetetlenné tegye magát. A mi együttesünknek soha nem volt igazgatója. Én, mint művészeti vezető és koncertmester irányítottam az együttest a teljes tagság együttműködésével.

I *A vezető karmester ugyanakkor felelősséget is vállal a zenekarért, és annak művészi színvonaláért. Hiszen ha úgymond biányzik – ahogy Ön is fogalmazott – a csapatszellem, akkor csak a vezető karmester személye az, aki garanciát jelent az együttes művészi fejlődésére.*

– Természetesen egy nagyzenekar esetében nélkülözhetetlen a karmester: egy igazán nagy tudású, karizmatikus művész, aki kineveli a zenekart. Erős vezető nélkül nem lehet létrehozni egy testületet. A csapatszellemmel kapcsolatban azért említetem példaként a Rádiózenekart, mert akkoriban igenis, testületnek éreztem. Az akkori Rádiózenekarban még voltak olyan idős, lelkes, tősgyökeres rádiósok, akik nagyon erősítették az együvé tartozás érzését. Olyan karmesterekkel dolgozhattak, mint például Ferencsik János – aki szintén működött a Rádiónál egy jó ideig –, és Somogyi László, aki az ötvenes évek első felében volt az együttes vezető karmestere. Mindkettő nagyon meghatározó egyéniség volt. Hatásuk még nagyon hosszú ideig érezhető volt művészi és szellemi értelemben is. A mikrofon ráadásul erős kontrollt jelentett. A Rádiózenekar hozzá volt szokva egy bizonyos fegyelemhez, amit a tagok megköveteltek egymástól. Ha valaki valamit elrontott, akkor azzal egyszerre száz ember munkáját tette tönkre, hiszen a felvételt meg kellett ismételni. Ha ez többször előfordult, akkor azt a muzsikust alkalmatlannak nyilvánították. Tehát volt egy bizonyos fajta kiválasztódás, és volt egyfajta elvárás azokkal szemben, akik oda bekerültek. Meg kellett szokniuk, hogy élő adásban játsszanak egy stúdióban, ahol nincs közönség, de ahol ugyanúgy kell viselkedni, mint a koncerteken. Ahol nem lehet a többiek munkáját fegyelmezetlenség, vagy dekoncentrátság miatt tönkretenni. A muzsikusk tudta azt, hogy ha nem lemezfelvételnek megfelelő színvonalon dolgozik, akkor nem alkalmas a tagságra. Éppen ezért kialakult egy erős szakmai önkontroll, ami összekovácsolta az együttest.

I *Ez egyébként a mai napig érződik a Rádiózenekaron....*

– Egyszer csak az én életemben is elérkezett az a korszak, amikor a kamarazenekari munkát egyre kevésbé tudtam összeegyeztetni a rádiózenekari tevékenységgel, elsősorban a hosszabb turnék miatt. De ugyanígy járt a Kamarazenekar többi tagja is: olyan fontos külföldi felkéréseket kaptunk, hogy el kellett dönteni, hogy mit választunk: a szimfonikus zenekari tagságot, vagy a kamarazenekart. Mindenki a saját bőrét vitte a vásárra. Mindannyiunknak fel kellett vállalnia, hogy felmondjon, jöllehet a szimfonikus zenekari tagság jelentette számunkra a biztos megélhetést. Hiszen akkoriban egy nagyzenekarba bekerülni, meglehetősen jelentős dolognak számított. Mindezt csak azért mesélem el, hogy talán ez az áldozatvállalás volt az, ami véglegesen összekovácsolta a Liszt Ferenc Kamarazenekart.

I *Azóta viszont jelentősen megváltozott a gazdasági környezet is.*

– A saját zenekarunk példáján érezzük a változást, hiszen a rendszerváltás óta próbáljuk megtalálni helyünket az új struktúrában. Az úgynevezett állami gondoskodás számunkra megszűnt. Meg kell találnunk azokat a támogatókat, akiknek fontos, amit mi csinálunk. A Liszt Ferenc Kamarazenekar fiatal tagjai ma is ugyanúgy vállalják az anyagi bizonytalanságot, a számukra fontosabb művészi munka érdekében. Egyébként a probléma mindenkit érint, még azokat az együtteseket is, amelyek fix állami támogatásban részesülnek, hiszen évről évre meg kell küzdeniük az anyagi biztonságért és ez még fokozottabban érezhető a más, egyéb intézmények által fenntartott zenekaroknál. Az anyagi problémák megoldása mindenkor a menedzsment dolga. Maguknak a művészeknek meg kell próbálni ettől függetlenül magukat, és kizárólag a művészi munkára koncentrálni, hiszen a legbiztosabb szponzor a közönség, amely ideális esetben el tudja tartani a művészt. A legnagyobb problémát azonban mégis abban látom, hogy a zenekarok testületi önállósága nincs meg. Nincs természetes kiválasztódás. A próbajátékokon sem dől el semmi azáltal, hogy egy jelölt mennyire virtuóz. Ha valaki például bekerül a Bécsi Filharmonikusokhoz, akkor ott őt minden egyes tagnak el kell fogadnia. Be kell fogadni a testületbe. Próbaidőszak van, a tagok szavaznak és ők fogadják el az új tagot. Végül is lakva ismerik meg egymást. Hiába futkosnak hihetetlenül jó hegedű-

sők a világban, mégsem lehet velük jó zenekart csinálni. Mivel ez valóban olyan szakma, ahol valamennyire fel kell adni az önállóságot és a személyes ambíciót. Ugyanakkor fontos, hogy egy zenekarban egyéniségek legyenek, hogy legyen egy bizonyos elasztikus ellenállás az adott együttesben. Ahhoz, hogy egy zenekart egy karmester élővé tudjon varázsolni, hogy inspirálni tudja, ahhoz belső aktivitás is szükséges. Ez sajnos nálunk meglehetősen hiányzik.

■ *Az Ön által említett szemlélet, illetve a testületi szellem a zenészektől is megfelelő önbecsülést, egyszersmind szakmai alázatot is megkövetel.*

– Hogy valaki jól érezze magát egy testületben és annak aktív részese legyen, az nem csak azon múlik – főleg egy zenésztársadalomban – hogy milyen fajta anyagi juttatást élvez valaki. Maga az egész együttes játékmód – függetlenül attól, hogy ki hányadik pultnál ül – nem megkövetelés alapon kell, hogy történjék, hanem meg kell tanulni abba a magba – amennyiben van a zenekarnak saját magja –, abba a játéktílusba beilleszkedni. Ha ez nem sikerül, akkor annak a tagnak nincs helye az együttesben. Azonban ez egy viszonylag hosszadalmas összeszokási folyamat, ami nem egyetlen próbatétel alkalmával dől el.

■ *Ezt az összeszokást nagyon megnehezíti, hogy a zenekarok ma rendkívül függenek a fenntartótól, vagyis nem tudnak bosszú távra tervezni, másrészt kevés az olyan karmester, aki viszonylag bosszú időt tölt el a zenekarával, vagy egyetlen zenekarnál.*

– Az Operában például jó lenne, ha úgy születne újjá a Filharmóniai Társaság, hogy igazán van egy állandó magja, és annak olyan vezetője, aki nemcsak zeneileg, hanem testületileg is neveli a zenekart. Először is természetes kiválasztódás eredményeként rangot jelentsen bekerülni a Filharmóniai Társaság Zenekarába, és ne szimpátiák, vagy szolgálatszám alapján osszák be az egyes muzsikuskat. Jelenleg ez nem így működik, pedig nagyon jó hatással lenne az egész Operaház zenekarának fejlődésére. Ez a dolog egyik oldala. A másik oldalról pedig ahhoz, hogy egy zenekar belső életében zeneileg is megszülessen az egyetértés, ahhoz valóban olyan hangulati diszpozíció, harmónia szükséges, amitől az emberek odaadóvá válnak. Isaac Stern mondta

egyszer, hogy a legjobb politikusok a zenészek, mert nekik minden próbán meg kell egyezniük ahhoz, hogy a koncerten létrejöjjön a harmónia. Sokszor olyan személyi súrlódások vannak egy zenekarban, hogy az sem tesz jót a közös munkának. Nálunk is előfordult egy alkalommal, hogy valaki rettenetesen meg volt sértve, és szándékosan elrontott valamit a koncerten. Meg is váltunk tőle. Egy olyan érzékeny műfajban, amelynek lényege az alkalmazkodás és az egymásra való ráhangolódás, nem uralkodhatnak el olyan szubjektív indulatok, amelyek a produkció rovására mennek.

■ *Most viszont mintha egyfelől a teljes lazaság, másfelől pedig a megfélemlítés gyakorlata uralkodna...*

– Pedig valójában magának a testületnek kellene a szűrőt képviselni. Attól, hogy valaki megfelel a próbajátékon, attól még nem testületi tag. Be kell illeszkednie az együttesbe, az együttesnek pedig tudnia kell szelektálni. Vagyis a szelekciót igazából a zenekari tagoknak kellene elvégezniük, függetlenül attól, hogy valaki egyszer már megfelelt a próbajátékon. Ezt azonban a kollégák a kollégákkal szemben általában nem vállalják fel.

■ *De ehhez valójában jogosítványa sincs az együtteseknek...*

– Azért nincs, mert nem alakították ki, ugyanis nincs mire. Ahhoz az kellene, hogy jó legyen egy zenekar. Ha valóban volna egy vitán felül álló jó zenekar, ahová minden karmester – ha meghívnák – örömmel menne dirigálni, továbbá a zenekar dönthetné el, hogy ki vezényelhet és ki nem, akkor ugyanúgy azt is eldönthetnék, hogy az együttes kit fogad tagjává és kit nem.

■ *Ehhez azonban nagyobb anyagi függetlenségre is szüksége lenne a zenekaroknak*

– A számlát szerintem csak akkor lehet benyújtani, ha van minőség. Ha van jó és kimagasló teljesítmény, akkor arra a közönség nagyon hamar reagál, tehát a kereslet és kínálat törvénye éppen fordítva működik, mint a piacgazdaság más szegmenseiben. Arra van igény, ami jó, és nem arra, ami hiánycikk. Mostanában sajnos közbeszól a modern hirdetéstechnika is, a marketing, ami nagyon megzavarja ezt az arányt. Mindenkinek van egy kialakult törzsközönsége – barátokból, ismerősökből –, amelyik megveszi a

jegyet látatlanban. Esetleg épp ezért nem veszi meg a másik zenekarra, tehát nem kifejezetten minőségi alapon működik. Egy együttesnek szerintem akkor lehetnek anyagi követelései, ha ezt minőségi értelemben bizonyítja, ez viszont befektetést igényel. Egy vonósnégyesnek például együtt kell lakni egy pár évig ahhoz, hogy valóban vonósnégyesnek lehessen hívni, és akkor ez a befektetett munka nagy valószínűség szerint megtérül. Természetesen itt is igaz az, hogy a tehetség feltétele a dolognak és azzal rengeteget el lehet érni, de a munkát nem lehet megspórolni. Ha egy zenekar konzekvens, és állandóan tudatosan építkezik, akkor képes megteremtteni a saját imázsát.

■ *Ezt viszont meg is kell őrizni...*

– Valóban nagyon kell vigyázni. Elég, ha az ember egyetlenegyszer rosszul játszik, azonnal észreveszik. Sokszor kell ahhoz jól játszani, hogy kialakuljon egy bizonyos rang, amit azután folyamatosan meg kell tartani. Én személy szerint nagyon nagy összefüggést látok a minőség és a koncertlátogatók mennyisége között. Nagyon el lehet venni a kedvét egy képzetlen koncertlátogatónak, aki hall egy közepes vagy rossz előadást. Hasonlóképp nagyon befolyásolja az összhatást a helyszín. Annak idején, amikor a Filharmónia szervezte az egész országban a hangversenyeket, akkor is voltak vidéki zenekarok, de sokkal többet koncerteztek vidéken a budapesti együttesek. Mi is rengeteget jártunk vidékre, sok ifjúsági koncertet adtunk iskolákban, tornatermekben, olykor vaskályha mellett. Emlékszem, nagyon sokat hadakoztam, hogy olyan helyen, ahol sem akusztikailag, sem helyszín szempontjából nem megfelelő a befogadó hely, ott ne rendezzenek koncerteket, mert ha nincs megfelelő hangzásélmény, akkor a potenciális koncertlátogató egy életre elveszítheti a kedvét. Ugyanakkor voltak nagyon jó akusztikájú vidéki koncerttermek is, ahol érdekes módon mindig sokkal többen voltak, mint egy vegyes funkciójú, rossz akusztikájú művelődési házban. Ez akkoriban nagyon fontos szempont volt, és nem vagyok biztos benne, hogy erre mostanában is ugyanígy odafigyelnek. Az viszont öröndetes, hogy egyre több olyan hangversenyterem épül a vidéki nagyvárosokban, ahol valóban ideálisak a körülmények a zene befogadására és élvezetére. (K.I.)